

3 фантастыкі да рэалій

З цікавасцю прачытаў у другім нумару «Беларускага калекцыянера» за 1991 год артыкул Вішуга Вячоркі «Беларуская філатэлія». Шмат слушных і вартых прапаноў выказвае аўтар. І думаецца, што з гэтымі прапаноўмі трэба рухацца-трукацца да ўсемагчымых інстанцый, пакуль яны ўладары-гаспадары. А дзеля гэтага — ня блага было б, каб прапаноў В. Вячоркі прагучалі і са старонак, да прыкладу, «Народнай газеты», менскага «Лобрага веча». Веру, што пачуе голас В. Вячоркі і згаданы ў яго артыкуле як калекцыянер Анатоль Гурыновіч, намеснік старшніні Менгарсавета. А згадаўшы, патурбуецца, каб галюны ў беларускай сталіцы рабіліся па-беларуску.

Што датычыць прапаноў, то мне здаецца, нягледзячы на ўсялякія рагаткі, беларускія маркі-познамікі павінны быць распрацаваны (і геральдыка, і готыка) ужо зараз. І зараз павінны быць пададзены заўкі ў Міністэрства сувязі і БССР, і Украіны. Будзе адмова?... То

чаму ж тады не паставіць п'яганне рубам і ўважліва, усур'ез не прааналізаваць словы В. Вячоркі: «На маім маральнага права прамінуць магчымаць на нашых мініятурах заробіць крыху валюты (корыціцца ж з гэтага Ліхтэнштэйн ды Сан-Марына) і ўрэшце ўб'іць сьвету ў галаву, што ёсць такая зямля Беларусь».

Мяркуюцца мне (кажу гэта ўжо ў працягу артыкула В. Вячоркі), што энэргічнай трэба дзейнічаць і ў сэнсе стварэння фалерыстычнай прадукцыі. Акрамя Скарыны, Каліноўскага, Караткевіча, якім значкі ўсё ж прысьвечаны, у нас гэтэлыкі імёнаў, вартых самай шырокай папулярнасці ў народзе. Ня след забываць, што значкі-адапкі, маркі-познамікі — добры сродак у пазбаўленні людзей гістарычнага беспамыслена. Як добрым сродкам у гэтым жа клопаце бачыцца мне і сам факт выдання «Беларускага калекцыянера».

Алесь КАРУКЕВІЧ,
Менск.

Ад сябра з Рыгі

Для мяне, даўняга збіральніка беларускасці, Ваша газета сапраўды падарунак. Я пачаў збіраць беларускія паштоўкі ў 1968 годзе, сустрэкаў шмат розных калекцыянераў з розных гарадоў краіны і бачыў: усё збіраюць сваё блізкае ці што датычыць горада, у якім жыве, або народа, якому прыналежаць. Аднак, калі сустрэаў калекцыянераў-беларусаў у Менску, то най-

больш, ці нават усе, збіралі Расею ці замежныя паштоўкі, маркі, календары і г. д. Я заўсёды дзівіўся гэтаму нашымнаму нігілізму большасці беларускіх калекцыянераў, якія не бачылі каштоўнасці ў збіральных беларускіх тэматыкі. Яны з задавальненнем аддавалі мне краязьвесткі беларускіх гарадоў на старых дарэвалюцыйных паштоўках за рэпрадукцыю на паштоўцы расейскага мастака ці замежнага. Шмат разоў я прапаноўваў гэтым людзям збіраць у першую чаргу ўсё, што датычыць нашай Беларусі, аднак гэта не прыносіла выніка. Да нас у Рыгу прыязджаюць на вялікія зборы калекцыянеры з Менску. І ў

каго я не запытаю, што яны збіраюць беларускае, яны заўсёды гавораць, што збіраюць увесь Сьвет. Вось як выбыла з іх загоў савецкай сістэма ўсё беларускае. Канешне, былі на Беларусі і калекцыянеры-патрыёты, аднак гэта патрыёты сваяго краю ці горада, бо яны пураліся роднай мовы, беларускасці, толькі адзіны сьведомы беларусаў збіраюць усё беларускае. Усіх я, канешне, ня ведаю, аднак некаторыя з іх — гэта мае сябры: Адам Мальдзіс, які збірае беларускія паштоўкі і ўсё, што датычыць Беларусі 17–18 стагоддзяў; Янка Саламеў збірае беларускія календары; Міхась Верціла збірае беларускія манеты і маркі. Я збіраю беларускія паштоўкі ня толькі стара, але і сучасныя, а такіх на Беларусі няшмат. Таму Беларускае таварыства калекцыянераў і выданьне «Беларускага калекцыянера» толькі на беларускай мове, я лічу, павінны папярэць кола сапраўдных беларусаў-калекцыянераў.

Яўка ЦЕЛЕМ,
Рыга.

БЕЛАРУСКІ КАЛЕКЦЫЯНЕР

1991 г.
САКАВІК
№ 3

Выданне Арганізацыйнага камітэту Беларускага п-ва калекцыянераў

ДЗЕНЬ незалежнасці

Толькі два апошнія гады беларускі народ на сваёй Радзіме святкуе Дзень незалежнасці. Гэта сьвята прыпадае на 25 сакавіка, бо менавіта ў гэты дзень была абвешчана ў 1918 годзе незалежнасць Беларускай Народнай Рэспублікі. Шмат гадоў у афіцыйнай беларускай прэсе факт абвешчэння і існавання БНР усяляк замоўчываўся, а апошнія гады робяцца спробы даказаць, што справа беларускай незалежнасці далей абвешчэння не пайшла. Мы тут ня будзем спрачацца з «уважаемымі таварычамі», у нас зусім іншыя мэты.

Беларуская Народная Рэспубліка пакінула пасля сябе ня толькі Дзень незалежнасці, але і восем паштовых марак і цэлы шэраг адмысловых паштовак. Гэтыя цікавыя выданні, сьведкі нашай дзяржаўнасці, сёння зьяўляюцца ўпрыгожваньнем любой калекцыі беларускі. І чым больш будзе станавіцца колькасць нацыянальна-сведомых калекцыянераў, тым больш рэдкімі будуць становіцца гэтыя выданні. Але ў прыцыпе, калі задацца мэтай, паштовыя маркі часоў БНР можна сабраць, тым больш, што ў Маскве час ад часу яны зьяўляюцца цэлымі аркушамі. А вось паштоўкі тым часоў сёння сапраўды зьяўляюцца вялікай рэдкасцю. І

НІХАЙ ЖЫВЕ
БЕЛАРУСКАЯ НАРОДНАЯ РЭСПУБЛІКА!

Паштоўка, выдадзена ў 1918 г. «Таварыствам імя Ф. Скарыны» ў Берліне.

яшчэ далёка ня кожны калекцыянер паштовак можа сказаць, што ў яго ёсць паштоўкі часоў БНР. Сапраўды, арыгіналаў мала, а жадаючых іх набыць шмат. Паўстае пытаньне — што рабіць? А для гэтага ёсць такія сродак, як факсіміль. Дык вось, чаму б не зрабіць факсімільнае выданьне ўсіх паштовак БНР. Магчымаць для гэтага ёсць, і можна на гэтым заробіць крыху грошай, якіх так не стае нашаму Адраджэнню. Толькі ня трэба з гэтым зьвяртацца да нашых афіцыйных асоб, бо яны як нічога не рабілі ў справе папярэньня беларускіх паштовак, так і рабіць ня будуць. Таму трэба самім брацца за гэту справу і пачаць гэтую працу менавіта з перавадзеньня паштовак БНР. Хопіць нам ужо праціць, плакаць, жаліцца — трэба працаваць, будаваць свой уласны дом, тым больш, што падмурак закладзены яшчэ ў 1918 годзе.

Б. К.

БЕЛАРУСКІЯ МАНЕТНЫЯ ДВАРЫ

Больш як за сорак год калекцыянаваньня грошовых знакаў я прайшоў усё этапы ад збіральніцтва да творчага даследавання. І толькі цяпер, на апошнім этапе, нек-нечакана ўзнікла думка пра сабыць «у прастору і часе» месцы выпуску грошовых знакаў для Беларусі (спачатку манет, а потым і папярэвых знакаў). Карачэй: хто і дзе рабіў грошы для Беларусі?

Бярэм аловак і лісток паперы... Гэта, па-першае, астравы і ўзбярэжжа Індыйскага акіяна (ракавіны-румашкі кауры); потым амаль усе гарады Бліжняга і Сярэдняга Усходу (што чаканілі дырхемы); гарады Францыі, гістарычнай Германіі, Нідэрляндаў, Гішпаніі, Польшчы, ВКЛ, Швецыі, Грэцыі, гістарычнай Італіі, Аўстра-Венгерскай імперыі, гістарычнай Расіі, нават Амерыкі (макухіны), Англіі, Бельгіі, ЗША, Японіі...

Гэта — калі бегла, а калі скрупулёзна даследаваць кожную манету, кожную «паперку», што праклісілі і праляцелі праз «веснічкі Эўропы», дык лягчы будзе назваць гарады і краіны свецы, што не выпускалі грошай для беларусаў.

Я зразумеў, што гэтая праца на доўгі гады і вырашай спыніцца на манетных дварах этнаграфічна беларускіх гарадоў. Хаця як, напрыклад, лічыць сталіцу Вялікага княства Літоўскага — Вільню, дзе былі адчаканены амаль усё

манеты ВКЛ — беларускім горадам ці не? Дзяржаўная, законадаўчая, справаводная і літаратурная мова — беларуская, а зямля сёння — літоўская?

Таксама стаіць справа і з Тыкацкім манетным дваром. Знаходзіўся ён на паграніччы ВКЛ і зямлі Мазавецкай, чаканіў у 1566 годзе паўгрошы і грошы па стапе ВКЛ і для насельніцтва ВКЛ, а сёння знаходзіцца на тэрыторыі Польшчы.

Але тут гаворка пойдзе пра дзяржаўныя манетныя двары ў Барэсці, Гародні і Полацку.

БРЭСТ

22 сакавіка 1659 года Варшаўскі сейм прымае пастанову «Аб чаканцы манеты», дзе ў спецыяльным 15-тым раздзеле «Мынніца В. К. Літоўскага» гаворыцца:

«Належаць для парадку і карысці ўсеагульнай, абы Мынніца заснавана была ў Вялікім Княстве Літоўскім на церапаніі Рэчы Паспалітай патрэбы, абдумваючы спосабы, які абавязкова выплываць войскам нашым доўг. Зачым з усеагульнай згоды паставіўся, каб у Брэсце Літоўскім заложана і найхутчэй падыхтанавана была. Што даручаем Вяльможнаму Адміністрацратуру Скарба Вялікага Княства Літоўскага цяпер, каб эфектыўна выканаў усё гэта коштам з

падаткаў Рэчы Паспалітай. А каб гэта належным і паспяховым стаць магло, даручаем Дэпутатам у Трыбунал Скарбовы гэтым сеймам назначаным, каб там жа ў Гродне ў час работы таго Трыбунала ўгаварылі і дастаткова паставілі, каб Мынніца Вялікага Княства Літоўскага па сваёй (манетнай — М. В.) стапе ў адпаведнасць з Мынніцай Кароннай прыведзена была. І найпервей дазваляем выбіць Мільён адзін (злотых — М. В.) шэлегам!».

Вельмі цяжка палічыць і эканамічныя абставіны ў краіне затрымалі выкананне сеймавых ардынацый. І толькі пастановай ад 6 ліпеня 1665 года, нарэшце, урухомілі першы беларускі манетны двор у Брэсце.

Што ж прымусіла Яна II Казіміра адкрыць яшчэ адну «Вялікаянскую мынніцу», бо ўжо працавала Віленская (1664–1666) і Ковенская (1665–1666).

Разбураны шведска-польскай дынастычнай вайной гарады, заняпад рэмесніцтва і гандлю, пустая дзяржаўная скарбніца — вось што заставіла караля ўхапіцца за прапанову Штыя Лівія Барачы пачаць чаканку медных шэлегав. (Больш падрабязна аб гэтым я расказаў у апавяданні «Ліхі шэлег»). А пакуль што: як выглядаў брэсцкі шэлег?

За панаваннем Яна II Казіміра Вазы амаль усё манеты Рэчы Паспалітай ня-

суць на сабе яго партрэт. Нават на маляпосенным брэсцкім шэлегу — галава караля, павярнутая ўправа, на ёй лаўровы вянок, а вакол лацінскі надпіс: «Ян Казімір, кароль», на адваротным баку — «Пагоня», а пад ёю — «Галава аленя» — знак «мынніцы» ў Брэсце. +) Па акружэнні манеты легенда: «Солід (шэлег) Вялікага княства Літоўскага» і год чаканкі.

Загадчыкам Брэсцкага манетнага двара ў 1665–1666 гг. быў пераведзены з Аліўскага (пад Гданьскам) манетнага двара Георгій Фрыдрых Горн, ініцыялы якога «Г» відаць пад партрэтам караля. Але перад самым закрыццём двара, недзе ўжо ў другой палове 1666 г., замест літар «Г» на невялікай колькасці шэлегав з'яўляюцца літары «Т» — ініцыялы Тодара Горна, брата Георгія. Шэлег з гэтымі літарамі — вялікая нумізматычная рэдкасць!

(Працяг на 2-й стар.)

+) Некаторыя нумізматы сцвярджаюць, што соліды з гербам «Галава аленя» чаканіліся на Ковенскім (Кайнас) манетным двары.

А як табы тлумачыць ініцыялы «С. Р. Ч.»? На Віленскіх і Ковенскіх солідах стаіць манэрама падскарбія вялікага літоўскага: «С. Р. Ч.» — НККР І («Геранім Крышцін Кірэнштэйн падскарбі Літоўскі») (1662–1676).

БЕЛАРУСКІЯ МАНЕТНЫЯ ДВАРЫ

Шасцігршовік 1706 года, адчаканены ў Гародні.

(Грацяц. Пачатак на 1-й стар.)

Брэсцкі манетны двор займаўся чаканкай выключна медных шэлегіў („барацінкаў“) на працягу 1665–1666 гадоў. За перыяд са жніўня 1665 года па верасень 1666 года брэсцкія манетчыкі выпускалі каля 250 мільёнаў штук медных „барацінкаў“.

Цікавы лёс самаго вынаходцы. Бараціні быў галоўным і адзіным кіраўніком усіх „шэлегавых мынніц“ Рэчы Паспалітай. А за сваё вынаходства („барацінак“) ледзь не паплаціўся свабодай, як і другі „наватар“ – Андрэй Тымф, які вымушаны быў спешна ўцякаць ад людскога і каралеўскага гневу за мяжу Рэчы Паспалітай (чытай апаваданне „Лекі ад скулаў“). Але італьянец Бараціні аказаўся хітрышым за свайго „калегу“, ён даўно, відаць, уявіў, што найлепшая абарона – нападзенне. Таму, за-

мест таго, каб уцякаць, ён паскардзіўся каралю, што выпускаючы медныя шэлегі „на карысць Рэчы Паспалітай“, ён панёс зыск з уласных грошай на паўтара мільёны злотых. І відаць даказаў гэта, бо суд прызнаў скаргу Бараціні „слухнай“, а кароль дазволіў яму (ужо пасля закрыцця ўсіх „шэлегавых мынніц“) прадоўжыць чаканку шэлегіў на Кракаўскім манетным двары яшчэ год, каб пакрыць уласныя страты. Восць табе іна! Толькі Бараціні так і не паспеў вярнуць сабе доўг, бо ў 1668 годзе Ян II Казімір Ваза выракаецца трону і выязджае ў Францыю. Усе манетныя двары закрываюцца. Але Бараціні, відаць, працягвае судзіцца з дзяржавай за сваё мільёны. Нарэшце ў 1672 г. каралеўская канцэлярная (ужо пры новым каралі Міхаіле Карыбуце Вішн-вецкім) канчаткова акрэсліла доўг Бараціні ў паўтара мільёны злотых. Але памірае і гэты ка-

роль (у 1673 г.), а ўрад ніяк не можа разлічыцца з Бараціні. І толькі сеім 1679 г., што адбыўся ў нашай Гародні, паставіў аддаць Т. Л. Бараціні „ў дзяржаву“ Кракаўскі манетны двор, які і пачаў працаваць у снежні 1679 г. Каб хутчэй разлічыцца з Бараціні, кароль (ужо Ян III Сабескі) аддае яму і манетны двор у Быдгошчы.

Неўзабаве Т. Л. Бараціні памірае ў 1682 годзе. Кракаўскі манетны двор аддаюць спадкаёмцам Бараціні, але ў сувязі з вялікай фінансавай аферай былога падскарбія вялікага каронавага Андрэя Морштына (што ўцёк у Францыю), новы падскарбі – Марцін Замоўскі пазбавіў нашчадкаў Бараціні „мынніцы“. Чым скончылася гэта справа, так і невядома.

ГРОДНА

Другім у гісторыі Беларусі манетным дваром быў Гродзенскі. Двухгадо-

вае яго існаванне – рэзультат грамадзянскай вайны ў Рэчы Паспалітай паміж прыхільнікамі двух прэтэндэнтаў на польскі трон: саксонскага курфюрста з дынастыі Вэтцінаў Аўгуста II Моцнага (1697–1706, 1709–1733) і Станіслава Ляшчынскага (1704–1709, 1733–1736).

Перамог „Сас“. У 1703 годзе Аўгуст II назначыў літоўскага стражніка Людвіга Пацея вялікім падскарбіем літоўскім (1703–1709 гг.). Праз кароткі час саюзнік Расіі ў Паўночнай вайне – Аўгуст II быў разбіты шведамі і вымушаны аддаць польскі трон на тры гады шведскаму стаўленніку Станіславу Ляшчынскаму. Менавіта ў гэты час (1706–1707) Людвіг Пацея, верны Аўгусту II, адкрывае ў Гродна манетны двор і пачынае чаканку сярэбраных трох- і шасцігршовікаў з партрэтам выгнанага Аўгуста II Моцнага. Грошы гэтыя прызначаліся для выплаты войску прыхільнікаў „караля Саса“, якое базіравалася на тэрыторыі Вялікага княства Літоўскага.

(Заканчэнне на 4-й стар.)

Шэлег ВКЛ, адчаканены ў Бярэзцы.

Калекцыяванне па-польску

Польская армія, акупавшы частку Беларусі ў 1919 г., арганізавала збіранне ўсялякіх старажытных рэчаў. Ініцыятыву ў гэтай справе ўзяло на сябе „Товарыства Крэсцова“, якое арганізавала ва ўсіх гарадох гурткі з аматараў старасвецтчыны. Гэтыя гурткі далі магчымасць выявіць найбольш цікавыя, рэдкія і каштоўныя экспанаты.

Калі польская армія пачала адступіць, пачаўся масавы вываз з Беларусі цэлых музеяў. Так, быў вывезены цэлы музей Ельскага з Менску, у якім было некалькі сот бязмерна каштоўных абразоў (карцін), музей Эмануэля Булгака з-пад Быхава, у якім змяшчалася да 16 тысяч высокакаштоўных экспанатаў, музей Ельскага з Замосся, калекцыя старажытнай краваёй зброі Чапскага з Прылукаў, розныя рэдкія

рэчы Радзівілаў, Тышкевічаў і інш. З Менскага Краёвага Музею было вывезена палікам больш за 1000 вельмі каштоўных экспанатаў, як розная шэбля, дыяны, абразы, бронза, гравюры, мармуравыя і бронзавыя барэльефы і статуі, серабро, тканіны, акварэлі і інш.

Толькі ў адзін адрас станцыі Варшава прыбыло ў 1920 г. з Беларусі 2100 пакункаў (па афіцыйных справаздачах „Товарыства Крэсцова“) старажытнай бронзы, тканін, дыяноў, парцэляну, гравюр і інш. Адных абразоў было адрасавана з Менску ў Варшаву 255 пакункаў. Апроч гэтага, пакуны з рэдкімі рэчамі накіроўваліся ў Кракаў, Познань і інш. польскія гарады.

(Часопіс „Польмя“, 1928, №5, с. 173–174).
Дзякуем З. САНЬКО за гэты матэрыял.

СТАРЫЯ БЕЛАРУСКІЯ МУЗЭІ

(Заканчэнне. Пачатак у №2).

Але тое, што зрабілі ў музейнай справе браты Тышкевічы, можна назваць подзвігам. Яны спачатку сабралі рэдкія матэрыялы для сваіх музеяў у Лагойску і Астрашчым Гарадку, а потым вырашылі стварыць сваім коштам нешта накітавалі агульнанацыянальнага музея Беларусі, хоць так ён ніколі не фігураваў у прашаньнях, якія Яўстафій і Канстанцін Тышкевічы накіроўвалі цару. Яны абгрунтавалі неабходнасць такога музея для краю, даказвалі самабытнасць культуры самога народа. Некалькі разоў ездзіў у Пецярбург археолаг, этнограф і фалькларыст Яўстафій Тышкевіч. Нарэшце, у 1855 годзе найвысэйша было „дазволена адчыніць для Заходняга краю ўстанова ў Вільні“. Выбар выпаў на гэтым месце па той прычыне, што тут можна было лепш арганізаваць кантроль за дзейнасцю новай установы з боку генерал-губэрнатарства. Тут быў цэнтр чатырох губерняў: Віленскай, Гарадзенскай, Ковенскай, Менскай. Размяшчэнні перавезеныя з Лагойска калекцыі ў старых залах былога Віленскага ўніверсітэта. Сюды прыйшлі працаваць такія прызнаныя дзеячы навукі і культуры, як А. Кіркор, У. Сыракомля, М. Маланюкі, М. Балінскі, Ю. Крашэўскі, М. Гамаліцкі і іншыя. Ганаровым старшынёй Віленскага музея старажытнасцяў абралі Я. Тышкевіча, сакратаром стаў У. Сыракомля. У сыціслыя тэрміны, як цяпер маглі б назваць, экспазыцыю падрывалі да адкрыцця. Інтэр’ер і экстэр’ер былі аформлены ў духу часу. Толькі сабраныя прадметы займалі свабоднае месца ў музеі. Заўзяты аматар старажытнасцяў Яўстафій Тышкевіч тут дзяваў і начаваў, і на фоне сабраных ім рэдкіх гістарычнай „экзатыкі“ ён выглядаў у сваім панашаным фракі нейкім бажком. А матэрыялы ўсё паступалі, і скрупулёзна даследчык беларускай даўніны дрыжачымі рукамі, як найдражэйшы скарб, ставіў іх на адпаведнае месца ў экспазыцыі, якая будавалася ня толькі па лёгкім краналёгіі, але і па лёгкім прадстаўленай матэрыяльнай культуры.

17 красавіка 1856 года пры вялікай колькасці гасьцеў музей адчыніўся. Першым наведвальнікам, асабліва ахвартуцам, на памяць уручаліся лісткі з адрэсаваным вершам У. Сыракомлі, прысьвечаным гэтай падзеі. Сярод гананоўнай браціі паломнікаў знаходзіўся і віленскі гімназіст Францішак Багушэвіч, будучы беларускі паэта і актыўны ўдзельнік паўстання 1863–1864 гадоў. На такі гонар ён меў поўнае права: незадоўга да адкрыцця музея прынёс сюды сваё знаходкі з родных ваколіцаў і здаў

У. Сыракомлю і А. Кіркору. Гімназіст Багушэвіч яшчэ раз будзе заходзіць сюды, каб адчуць і пацуць водгалас Бацькаўшчыны. Гэта вельмі сімвалічна ў час фарміравання яго сьветапогляду, што асабліва прэмна адзначаць напярэдняй 150-годдзю дня нараджэння нашага нацыянальнага паэта.

Не адзін толькі Ф. Багушэвіч прынёс у музей свой антыкварыят. Сюды прсылалі рэдкасці людзі розных званьняў і саслоўяў, ды і географія паступлення таксама была шырокая: Менск, Магілёў, Віцебск, Бабруйск, Маладэчна, Крэва, Смартонь, Ашмяны, Ракаў, Варняны, Гародня, Полацак, Лошыца, Лешна... Слалі нумізматыку, зэральдыку, каменныя сякеры, манускрыпты, мініяцюры, пчаткі... Супрацоўнікам музея работы хватала. Акрамя гэтага, пры музеі арганізавалася віленская Археалагічная камісія, якая ажыццяўляла кантроль за ўсёй навуковай дзейнасцю: дакладу, рэфэратах, справаздачах з экспэдыцый сталі нормай яе працы.

На жаль, музей і Археалагічная камісія праіснавалі толькі да вядомых падзеяў 1863 года, і тут жа па прычыне „польскай інтрыгі“ іх дзейнасць была спыненая, а экспанатары зэральдыку, каменныя сякеры, манускрыпты, мініяцюры, пчаткі... Супрацоўнікам музея работы хватала. Акрамя гэтага, пры музеі арганізавалася віленская Археалагічная камісія, якая ажыццяўляла кантроль за ўсёй навуковай дзейнасцю: дакладу, рэфэратах, справаздачах з экспэдыцый сталі нормай яе працы.

На тэрыторыі Беларусі арганізаваліся зусім новыя музеі, асабліва ў губерньскіх цэнтрах і буйных гарадох, як Магілёўскі музей, Віцебскі царкоўна-археалагічны музей, а таксама Менскі царкоўна-археалагічны музей, а пры Гарадзенскім археалагічным камітэце арганізавалася „царкоўнае стражытнаскавішча для захавання важных помнікаў і дакументаў“, а фактычна музей. Не знікла цікавасць да стварэння і хатніх калекцыяў пры дварах, замках, маёнтках, але такіх музеяў станавілася ўсё менш. Усё ж прыватныя музеі А. Ельскага ў Замосці, К. Тызенгаўза ў Паставах, А. Гаўсмана ў Менску, Э. Чапскага ў Станькаве, тых жа Радзівілаў у Нясвіжы яшчэ ня сталі анахранізмам часу, яны і не маглі стаць, бо цікавасць да культуры духоўнай і матэрыяльнай ніколі не зьўлялася данайна часу. Уздымы ж і падзеньні ў вывучэнні помнікаў гісторыі і культуры народа заўсёды былі і будуць.

Генадзь КАХАНОЎСКІ.

РОДКАЕ Ў КАЛЕКЦЫЯХ

Маркі часу БНР.

«Крыж за Бацькаўшчыну»

У сваёй кніжцы „Рождне Беларускай Советской Республики“ Вадзім Крутавіч прыгадвае, што вайсковыя фарміраванні Беларускай Народнай Рэспублікі мелі сваю ўзнагароду, якая наліла назву „Крыж за Бацькаўшчыну“. Гэтым крыжом быў ўзнагароджаны

цэлы шэраг жаўнераў беларускага войска. Вось ужо пяць гадоў я спрабую адшукаць хоць якія-небудзь звесткі пра гэты ўзнагароду, але ўсё дарэмна. Толькі адзін стары нумізматы прыгадаў, што аднойчы ў Вільні, даведаўшыся, што ён Беларусі, яму прапавала нейкі беларускі

крыж. Але ўзнагароды яго не цікавілі, і ён асабліва ўвагі на яго не звярнуў. Напэўна, праціль сьвятло на гэты крыж мог бы архіў Беларускай Народнай Рэспублікі, але гэты архіў, які знаходзіцца ў Маскве, закрыты нават для навукоўцаў. Адзіная надзея застаецца

па на калекцыянераў беларускі. Напэўна, ў іх ёсць нейкія звесткі пра гэты крыж, а можа ў каго ёсць і сама ўзнагарода. Мы будзем узяцьці за любоў звесткі, што датычаць гэтай, а таксама іншых беларускіх узнагарод.

Алесь СЯРОЖКІН.

«Беларускія непадцензурныя

Выстава з такім загалоўкам была наладжаная ў кастрычніку 1990 года ў бібліятэцы Лодзінскага Унівэрсытэту (Польшча) і працягвалася да паловаў лістапада. Яе ўкладальнік і аўтар каталога выставы – вядомы мастак Мікалай Давідзюк, ураджэнец Беластоцчыны, выкладчык вышэйшай Масціцкай Акадэміі у тым-жа горадзе Лодзь.

Чаму такая выстава зьявілася якраз у Польшчы, а не ў Беларусі? Частковы адказ знаёмдым ва ўступе да каталога: «калі трымацца храналогіі падзеяў, дык выпадае адзначыць, што незалежны беларускі выдавецкі рух зарадзіўся ў Польшчы, у Беластоку». Пачаткам яго Мікалай Давідзюк лічыць выдадзення ў 1981 годзе «Беларускіх дакументаў». Тады пачало сваю дзейнасць Беларускае незалежнае выдавецтва. У Менску, аж да 1986 года, калі павілася ксераграфічная адбітка «Бурачок», не было нічога апрча машынапісных і пералісаных рукою гэтака званых «самвыдатаў». Так як тады Беларуская Рэспубліка спазнялася з незалежнымі друкамі у параўнанні з Беластоцчынай, так і цяпер спазняецца са свабодай паказваць яго ў параўнанні з Польшчай.

Выданні»

Істотны зрух у незалежным выдавецкім руху меў месца пад канец 1988 году. Спалучаецца гэта непазрэдна з узнікненнем Беларускага Народнага фронту «Адраджэнне» – сьвярджае Мікалай Давідзюк у тым-жа каталогу і дабаўляе, што БНФ па сёньняшні дзень не зарэстраваны, дзейнічае як арганізацыя неформальная. З гэтай пары і нагледзецца зараджэнне новай перыёдыкі, спачатку ў Менску, потым і на правінцыі. Цяжка сёньня ацаніць, колькі загалюўкаў налічвае непадцензурная прэса ў Беларусі, бо побач устойлівых часопісаў, якія ўжо прыдбелі сабе марку, ёсць і эфемерныя зьявы. Паўстаюць яны і знікаюць зразна, не пакінуўшы істотнага сьледу у грамадзкім жыцці.

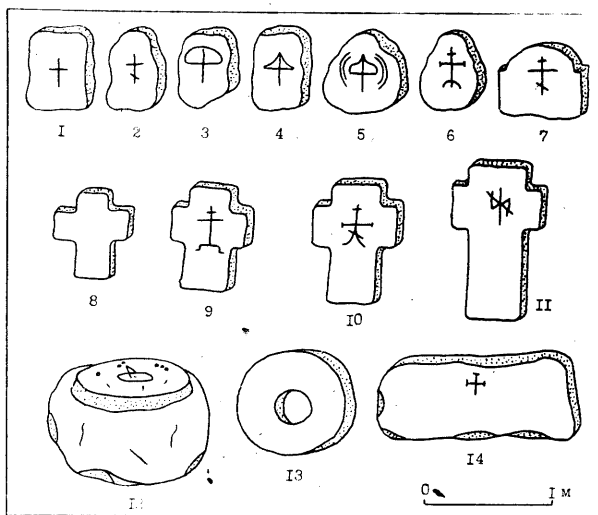
Далей Мікалай Давідзюк у сваім каталогу дае кароткую характарыстыку беларускага незалежнага друку. «Можна яго падзяліць на дзве асноўныя плыні. У першую ўваходзяць выдавецтвы падпісаных «Адраджэннем» і змяшчаюць яны, галоўным чынам, інфармацыю і праграмы. Другая плынь, яшчэ менш афіцый-

ная, гэта перш за ўсё выдавецтвы розных неформальных групавак, між іншым: студэнцкія часопісы, літаратурныя, рэлігійныя (праваслаўныя і каталіцкія) ды нават бібліяграфічныя месячнікі. Характарыстычнай зьявай гэтага руху ёсць тое, што вельмі мала ў ім літаратурных выданняў, дамінуе публіцыстыка. Засяроджаецца яна на некаторых тэмах, такіх як абарона роднай мовы і нацыянальнай культуры. Іншая балючая тэма ўзьяўляецца Чарнобыль, вынікі якой больш страшныя, чымсьці спачатку ўяўлялася. Гаворыцца нават пра два Чарнобылі на Беларусі: атамны і духоўны. Абодва сьмяртэльна на небяспечны для беларускага народу».

У выставе памешчаны толькі арыгінальныя выданні. Усе экспанаты з прыватнага збора. Апрача перыёдыкі можна паглядзець на выставе здымкі, змешчаныя ды розныя лістоўкі. Лодзінская выстава, як дагугуль, зьяўляецца самым поўным зборам беларускіх незалежных выдавецтваў апошніх дзесяці гадоў.

(„Хрысціянскія навіны”)

У нашых калекцыянераў

Калекцыя бываюць самыя розныя. Да прыкладу, Алесь Шынкевіч з Воршы зьбірае выявы старажытных камяняў і надмагілляў. Прапануем уважліва частку яго калекцыі «Варыяцыі выявы крыжа і старажытных надмагілляў на Аршаншчыне».

2 – на могілках побач з гарадзішчам ля вёскі Лешча;
3, 12, 14 – на правым беразе Дняпра (наступра вёскі Гацькаўшчына);
4 – на правым беразе Лешчы на могілках ля вёскі Люціны;
5 – на могілках ля вёскі Гацькаўшчына;
6, 7, 10 – на могілках

ля вёскі Паддубцы;
8 – агульны выгляд большасці каменных крыжоў на Аршаншчыне;
9 – на могілках побач са старажытнымі курганамі ў вёсцы Казечкі;
11 – на гарадзішчы ля вёскі Раговіна;
13 – на левым беразе Пачаліцы на могілках вышэй вёскі Гарадня.

Кожны народ позна ці рана пачынае зьбіраць свае скарбы. Спачатку вылучаюцца найбольш сьвядмыя і адукаваныя, а да таго заможныя асобы, клопатамі якіх утвараюцца хатнія калекцыі. Затым гэта справа знаходзіць грамадзкі прызнаньне – і ўзнікаюць музеі. Прыкладна такім шляхам разьвівалася музэйная справа і ў Даўнін Менску. Ёсць звесткі 30–40-х гадоў XIX стагоддзя пра так званыя „габі.эт” М. Гаўсмана, які знаходзіўся на Саборным пляцы (цяпер пляц Свободы). Яго гаспадар экспанавалі творы мастацтва, матэрыялы па археалёгіі, прадметы побыту беларусаў. Гэта быў час, калі прадстаўнікі мяйсцовай інтэлігенцыі (пераважна польскамоўнай) пакрывалі пачыналі вяртацца да сваіх каранёў – беларускай культуры. Але паўстаньне супраць цара ў 1863–1864 гадох прывяло іх

папраўную страту панёс і горад, і ўся беларуская культура, і каб гэта адзіны прыклад! У 1893 годзе ў Менску зніклі ўсе гістарычныя дакументы з архіваў Менскай і Тураўскай епархіяў.

Такія страты былі непазбежныя, бо беларускі народ ня меў сваёй дзяржаўнасці. Расейская ж дзяржава не рабіла асаблівых намаганьняў, каб зьберагчы культурную спадчыну беларусаў, а калі і садзейнічала вывучэнню Беларускага краю, дык толькі з адной мэтай – даказаць яго „істинно русскую” прыналежнасьць. Тым ня менш, расейская інтэлігенцыя, у тым ліку й мяйсцовая, атрымала магчымасьць прыступіць да грунтоўнага вывучэння матэрыяльнай і духоўнай культуры беларусаў. Збор народных скарбаў атрымаў афіцыйную падтрымку або, хутчэй, дазвол. Хаця, праўда, і надалей

раны А. Флераў, дырэктар Менскай балотнай станцыі. У склад сяброў уваходзілі менскі лекарскі інспэктар С. Урванцоў, інжынер-тэхноляг і сябра гарадской думы В. Цывінскі, галава ўправы земляробства і дзяржаўнай маёмасці Менскай губерні І. Шамігоніў, старшыня казённых палатаў Ф. Ястрэмскі, гарадскі лекар А. Грацыянаў і інш. Пытаньне пра стварэнне музэя ўзнікла на першым жа сходзе. Гарадзкая ўправа падтрымала прыродазнаўцаў, і ў чэрвені 1912 года музэй быў адкрыты. Ён існаваў за кошт гарадскога бюджэту і ахвяраваньняў прыватных асабаў і ўстаноў. Узначальвала музэй рада зь пяці чалавек, трое з якіх выбіраліся ад гарадскога кіраўніцтва, а двое – ад таварыства.

Спачатку матэрыялы зьбіраліся па частках у земскай управе, у казначэй таварыства А. Смародскага і ў сакратара М. Кузьніцова, а з 1913 года былі перавезены ў памяшканьне музэя. Яно знаходзілася на рагу вуліц Захар’еўскай і Серпухоўскай, у доме Федаровіч (раён паштамта).

У музэй было 5 аддзелаў: гістарычны, археалагічны, этнаграфічны, прыродазнаўчы, мастацка-прамысловы. Дэманстраваліся ўзоры глебы і мінералаў, чучалы зьявароў і птушак, экзэмпляры выкапнёвых жывёлаў, старажытныя прылады працы, старадаўнія манэты, мастацка-прыкладныя матэрыялы. Зьберагаліся тут і кнігі, мапы, рукапісы, гравюры.

Аснову экспазіцыі склалі шматлікія дары сябраў таварыства, розных устаноў, мяйсцовай інтэлігенцыі. Так, менскі губернатор Я. Эрэдзі ахвяраваў самаробную стрэльбу сельяніна Ігумненскага павета, асколак мэтэрыйта з Рэчыцкага павета, А. Флераў – 36 кнігаў і брашураў, М. Кузьніцоў – тры камяніны сякеры, два кавалкі акамянелага дрэва, чатыры экзэмпляры выкапнёвых жывёлаў, жалезны накенечнік дзіды, С. Строч – 31 старадаўнюю манэту, Ф. Флямбаўм – ікол маманта, Б. Данейка на правах дэпанента экспанавалі ў музэй свае заалягічныя, геалагічныя, этнаграфічныя і археалагічныя калекцыі, якія ацэнваліся ў 10 тысячаў рублёў. У траўні 1913 года дом Федаровіч асаблівая прывабляў менчукаў: тут на грунце сабраных музэйных матэрыялаў праводзілася мастацкая і этнаграфічная выстава. Існаваў музэй да 1915 года. У 1920 годзе частка экспанатаў, якую зьберагла Федаровіч, была перададзена Менскаму абласному музэю. А вось гарадскі музэй так і не аднавіўся. Ня створаны ён і да сёньняшняга дня.

Былі ў Менску і музэй больш вузкай спецыялізацыі: сельскай гаспадаркі (земскі), манэтай, рэдкіх паталягічных прэпаратаў пры Менскім таварыстве лекараў, мастацка-прамысловы пры Менскім камэрцыйным вучылішчы. Яны сьведчылі аб узросьці цікавасці гараджан да гісторыі краю, да яго матэрыяльных і духоўных здыбыткаў. Узніклі ўстановы спачатку як сьвоеасаблівыя творчыя лябараторыі, а затым паступова ператвараліся ў масавыя культурна-асьветніцкія цэнтры. Іх дзейнасць ніяк не супадала з намерамі царскага ўрада і яго асобных мяйсцовых прыхільнікаў – даказаць „істинно русскі” характар Беларускага краю, – бо сабраныя і вывучаныя скарбы яго бясспрэчна пацьвярджалі нацыянальную самабытнасьць беларускага народа.

Захар ШЫБЕКА,
Со́ня ШЫБЕКА.
(„Голас Радзімы”)

МУЗЭЙ дарэвалюцыйнага Менску

да шыбеніцы, катаргі й высылкі. Шлях да нацыянальнае самасьвядомасці, здавалася б, быў перарэзаны.

Ды ня ўсе нацыянальныя ўсходы царскім сьлугам удалося знішчыць. Ужо да канца XIX стагоддзя беларускі гісторык, археолог і калекцыянер Г. Татур (1846–1907) стварыў у Менску багаты прыватны музэй беларускай матэрыяльнай культуры, а таксама выключна каштоўную бібліятэку рукапісаў і старадрукаваных кнігаў па гісторыі Беларусі, якая мела каля шасці тысяч паўнаціх тамоў, у тым ліку і „Біблію” Ф. Скарыны. За працу калекцыянера Генрых Хрысціянавіч узяўся ў 14-гадовым узросьце. Пасьля 1863 года вялася зацятая барацьба вызьвімаць супраць беларускасці. Але і ў гэтых складаных варунках Г. Татур ня здрадзіў сваёй справе. Вялікі знаўца даўніны, ён мога рабіў для пашырэння ведаў пра Беларусь сярод моладзі.

А. Уласаў, таленавіты літаратар, выдавец і грамадзкі дзеяч, успамінаючы аб сваіх гімназічных сустрэчах 90-х гадоў з беларускім песьняром Карусем Каганцом і Генрыхам Татурам, ня без падстаў заўважыў, што гэта былі два магіканы, якія захавалі зародак беларускай ідэі і не далі ёй захапіць. Сярод вучняў і пасьлядоўнікаў беларускіх асьветнікаў можна прыгадаць братоў Антона і Івана Луцкевічаў, выдатных дзеячаў беларускага нацыянальна-вызвольнага руху, стваральнікаў першых беларускіх газэт „Наша доля” і „Наша ніва”. Дарчы адзначаць, што астафета з рук Г. Татура і ў літаральным сэнсе гэтага слова перайшла да аднаго з Луцкевічаў – Івана, які займаўся гісторыяй Беларусі і калекцыянаваньнем. Вось толькі не ўдалося атрымаць у спадчыну татарскія скарбы. Ды ня толькі яму, але і гораду. Г. Татур, на жаль, не завяшчаў Менску ні свайго музэя, ні бібліятэкі. А каб купіць гэты збор, у гарадзкой управы не было сродкаў. Гаспадар ацэньваў яго ў 300 тысячаў рублёў. Расейская Акадэмія навук па хадзіньству вьдамага расейскага сплянэзнаўцы А. Шахматава таксама меркавала набыць калекцыю, але змагла выдзеліць для гэтай мэты ўсяго 7 тысячаў рублёў.

У 1907 годзе насьледнікі прадалі асноўную частку экспанатаў музэя і кнігаў графу Тышкевічу, даўнаму сябру Татура, уладальніку маёнтка Чырвонны Двор (пад Вісьняй). Усё, што засталася, разьшлюся затым па розных музэях і прыватных зборах. Не-

ён трымаўся ў асноўным на самаахвярна працы асобных дзеячаў расейскай культуры. Менавіта яны выступалі ініцыятарамі стварэння на Беларусі этнаграфічных і краязнаўчых музэяў. Першы з іх узнік яшчэ ў 1867 годзе ў Магілёве.

Менская грамадзкаясьць доўга не рабіла ніякіх захадаў у гэтым кірунку. Можна, спадзявалася на Г. Татура. Ва ўсякім разе, толькі ў 1908 годзе адбыліся нейкія зрухі. Стварэцца Менскі царкоўны гісторыка-археалагічны камітэт, які дзейнічае пры Менскай епархія да самага пачатку першай сусьветнай вайны. Ідэю аб яго арганізацыі падаў Д. Скрынчанка – рэдактар „Мінскіх епархіяльных ведомостей”. Яго падтрымалі інспэктар духоўнай сьмінарыі А. Паноў, выкладчык мужчынскай гімназіі А. Смародскі. Старшыней абралі дырэктара народных вучылішчаў М. Былова, які, праўда, у хуткім часе памёр. У 1909 годзе на чале камітэта стаў гісторык А. Сьнітка. Вакол яго згуртаваліся дзеячы лібэральнага кірунку. У рабоце камітэта прымалі ўдзел гісторык Д. Даўгяла і ўжо вядомы нам А. Шахматаў.

А. Сьнітка кіраваў музэем амаль што з самага яго адкрыцьця (1908). Ён узначальваў будаўніцтва новага памяшканьня (зараз Дом мастацтваў на праспэкт Лёніна), веў археалагічныя раскопкі, часцей за ўсё сам вадзіў экскурсіі. Члены яго сьміі ўдзельнічалі ў афармленьні экспанатаў. Дзейнасць музэя ажывілася, калі да яе далучыўся вядомы беларускі этнограф І. Сербай. Ён рабіў фотаздымкі, запісваў народныя песні. Спачатку музэем карысталася вузкая кола зацікаўленых асабаў. І толькі ў 1910 годзе ён адчыніў свае дзьверы для ўсіх жадаючых. Наведвальнікаў запрашалі кожную надзелю пасла абедні.

У часе першае сусветнае вайны музэй і бібліятэка былі эвакуіраваныя ў Рязань. Частка экспанатаў вярнулася ў Менск толькі ў 1922 годзе і была перададзена Беларускаму дзяржаўнаму музэю, які адкрыўся ў тым жа годзе ў былым Архірэіскім доме (зараз на яго месцы Дом ахвіцэраў).

Адметнай рысай музэйу таго часу было тое, што яны дзейнічалі пры вялікім удзеле грамадзкаясьці. Вось і гарадскі музэй Менска сваім зьяўленьнем быў абавязаны Таварыству аматараў прыродазнаўства, этнаграфіі і археалёгіі, якое ўзнікла ў траўні 1912 года. Першым старшыней таварыства быў аб-

БЕЛАРУСКІЯ МАНЕТНЫЯ ДВАРЫ

(Заканчэнне. Пачатак на 1-2 ст.)

Сёння вядомы толькі адзін «траяк» і два тыпы «шастакоў» 1706 года і адзін «шастак» 1707 года. Яны былі чаканены з вельмі благага срэбра 4-ох лотавай пробы (4 лоты чыстага срэбра на 12 лотаў дамешкі).

Тут трэба крыху больш падрабязна апісаць гэтыя вельмі рэдкія ў беларускай нумізматыцы манеты.

«Траяк» (трайны грош) гродзенскі 1706 года.

На аверсе: бюст караля ў кароне ўправа. Вакол легенда, якая расшыфруваецца: «Аўгуст другі з Божай ласкі кароль Польшчы, Вялікі (тры грошы) князь Літоўскі і інш., электар Саксонскі».

На рэверсе: пад каронай герб Вялікага княства Літоўскага – «Пагоня». Ніжэй літары «P» і герб Л. Пацея – «Вага». Вакол легенда: «Манета новая, сярэбраная Вялікага княства Літоўскага, 1706 г.»

«Шастак» (шасцігрошавік) гродзенскі 1706 года.

На аверсе: бюст караля ў кароне ўправа. Вакол легенда: «Аўгуст другі з Божай ласкі кароль Польшчы, Вялікі князь Літоўскі і інш., электар Саксонскі».

На рэверсе: пад каронай лічба «VI» і тры шыткі з гербамі: Польшчы, Вялікага княства Літоўскага і Саксоніі. Ніжэй літары «I – P» і герб Л. Пацея – «Вага». Вакол легенда: «Грош сярэбраны шасцігрны каралеўства Польскага і Вялікага княства Літоўскага, 1706 г.»

Другі тып гэтай манеты адрозніваецца малюнкам бюста караля, а ў легендзе на рэверсе замест літары «I», літары «I» і крыху іншы выкананы малюнак герба «Вага».

«Шастак» (шасцігрошавік) гродзенскі 1707 года.

Малюнак аверса і рэверса такі самы, як і ў шасцігрошавіка 1706 года, толькі на рэверсе лічба года – «1707» і памылка ў напісанні лічбы намінала: замест «VI», напісана «IV».

Раз'юшаныя прыхільнікі новага караля Станіслава Ляшчынскага наладзілі сапраўднае паліванне на гэтыя манеты. Тых, у каго знаходзілі гродзенскую манету, забіралі на месцы без суда і следства. Тады і ўзнікла цікавая расшыфровка літар «P» (Людевіг Пацей) на адваротным баку манеты. Іх чыталі як «людскі плач». Але «плач» гэты скончыўся ўжо ў 1709 годзе, калі на польскі трон вярнуўся Аўгуст II Моцны, а «траякі» і «шастакі» Пацея сталі праўнымі сродкам плацяжы ў усёй тэрыторыі Рэчы Паспалітай. Шкада толькі, што час

і людзі знішчылі вялікую колькасць гэтых цікавых узораў беларускай нумізматыкі.

Яшчэ ў 60-ыя гады бачыў я адну такую манету ў былого дырэктара Ваўкавыскага ваенна-гістарычнага музея імя П. І. Баграціёна – Георгія Восіпавіча Пеха.

Але на гэтым не скончылася гісторыя Гродзенскага манетнага двара. Мінула 60 год.

Грашовая рэформа ў самым пачатку праўлення апошняга караля Рэчы Паспалітай Станіслава Аўгуста Панятоўскага (1764–1795 г., герб «Цалё») увяла новыя наміналы манет. Пачалася скупка і пераплаўка манет XVII стагоддзя – тымфаў і шасцігрошавікаў. Але новыя манеты вельмі павольна і ў нязначных колькасцях прасочваліся на тэрыторыю Беларусі, і, відавочна, па гэтай прычыне вырашана было адкрыць існуючы манетны двор у Гродна. Ужо ў 1767 годзе пад манетны двор быў пабудаваны дом, а Гартэнберг закупіў машыны і інструменты на суму звыш 34 тысяч злотых. Але да чакааніх манет справа не дайшла.

Напалоханая прагрэсіўнымі рэформамі чатырохгадовага польскага сейма (1788–1792) і канстытуцыяй 3 мая 1791 года, руская імператрыца Кацярына II ўтварыла рэакцыйную канфедэрацыю магнатаў і шляхты Рэчы Паспалітай. Акт канфедэрацыі быў падпісаны ў Пешчарбургу 27 красавіка трынаццацю буйнымі польскімі магнатамі на чале з Шчэпсыным Патокімі, Севярынам Ржавянінскім і Ксаверыем Браніцкім. А 14 мая 1792 года акт быў апублікаваны ў пагранічным украінскім мястэчку Таргавіца (адсюль і назва канфедэрацыі – таргавіцкая). Каб прыцягнуць на свой бок шырокія масы шляхты, акт канфедэрацыі абяшчаў з'яднанне канфедэратаў пад лозунгам каталіцызму, свабоды і роўнасці шляхты.

Але каб хутчэй авалодаць краінай, воіска якой было на баку варшавскіх рэформатаў, канфедэраты папрасілі ў Кацярыны II ваеннай дапамогі. Гэта ўсяцэ супадала з планами імператрыцы, якая ўжо рыхтавала другі падзел Польшчы. Стотысячнае рускае воіска за два месяцы разбіла трыццацітысячнае воіска польскіх канстытуцыяналістаў. Дарэмна імкнуўся выратаваць рэформы чатырохгадовага сейма, кароль Станіслаў Аўгуст Панятоўскі ў ліпені 1793 года далучаецца да канфедэратаў.

Захапіўшы ўладу ў краіне, канфедэ-

раты спачатку зрабілі сваёй рэзідэнцыяй Брэст, а праз нядоўгі час перавялі яе ў Гродна.

Найбольш верагодна, што менавіта тут, у Гродне, і быў адчаканены яшчэ адзін нумізматычны рарытэт зямлі Беларускай – таргавіцкі талер 1793 г.

Хоць з дня абсталавання ў Гродна манетнага двара (1767 г.) мінула дваццаць шэсць год, але машыны і інструменты, напэўна, захаваліся і былі яны, відавочна, даволі сучасныя, бо тэхніка выканання талера сапраўды высокая.

Вядомыя нумізматы XIX стагоддзя лічылі яго медалём, ігнаруючы надпіс на аверсе: «10 7/16 з грэйні калонскай чыстага срэбра», – а гэта відавочныя дадзеныя аб манетнай стапе Рэчы Паспалітай ад 15 сакавіка 1787 года.

Шкавы гэты талер і тым, што не мае ніякіх выяўленчых элементаў (за выключэннем дубовага вянка на аверсе) – адны надпісы з двух бакоў. Вось яго апісанне:

Аверс: у цэнтры манеты, у дубовым вянку, дзевяцішэравая лацінская легенда: «Грамадзянам, якія, кіруючыся любоўю да краіны, стараліся абараніць свабоду Польшчы, знішчаную змовай 3 мая 1791 г. – паўстаўшая Рэч Паспалітая».

Вакол (за вянком) кругавая легенда: «Удзячнасць суйчынніку – прыклад для будучых часоў».

Рэверс: у цэнтры манеты шасцішэравая лацінская легенда: «Пастановай Рэчы Паспалітай, аб'яднанай у канфе-

дэрацыю 5 снежня 1792 года ў панаванне Станіслава Аўгуста».

Вакол кругавая легенда: «10 7/16 штук з грэйні калонскай чыстага срэбра. 1793.»

Срэбра. Дыяметр: 41,8 мм. Вага: 27,56 грама.

Эмісія «таргавіцкага талера» не магла быць вялікай, як лічаць польскія нумізматы, – медалі 6–10 тысяч штук, бо, відавочна, рабілі іх пераважна звычайных польскіх талераў тых часоў (другой сярэвіны канфедэраты не мелі). На карысць гэтага прыпущэння сведчыць і гуртавы надпіс «таргавіцкіх талераў», які перакладаецца з латыні – вера пад гарантыю грамадскага, – аналагічны гуртавому надпісу пераважнай большасці талераў Станіслава Аўгуста.

Вядомы два варыянты штэмпельля «таргавіцкага талера» з гуртавым надпісам: верхні канцы дубовага вянка на аверсе не датыкаюцца, а на другім – злучаны. Апошні варыянт вядомы яшчэ і з гладкім гуртам, чаканены са срэбра і медзі.

Некалі прыйдзе, напэўна, час, калі надпіс у кавычках «таргавіцкі талер» мы будзем пісаць без кавычак і зусім іншым гродзенскім талер.

На заканчэнне трэба яшчэ адзначыць, што польскія нумізматы Ч. Каміньскі і Э. Каліцкі мяркуюць, што і манеты часоў паўстання Тадэвуша Касцюкі (1794–1795) з партрэта Станіслава Аўгуста былі таксама выпушчаны Гродзенскім манетным дваром.

У пошук, беларускія нумізматы!

Міхась ВЕРАЦІЛА.

Талер 1793 года, адчаканены ў Гародні.

Пра калышанскія грошы баністам вядома даўно, адно з першых паведамленняў было надрукавана яшчэ ў 1928 годзе. Аўтар гэтага паведамлення былі фінансавы работнік Віцебскай губерніі Г. В. Васкрасенскі бачыў калышанскія грошы, удзельнічаў у іх знішчэнні. У далейшым Г. В. Васкрасенскі стаў вядомым філатэлістам на Беларусі, адзін з першых сярэд нас пачаў калекцыянераваць канвэртны на беларускую тэму.

Вось ён і расправіў мне ўсё, што ведаў пра калышанскія грошы. У пачатку 70-х гадоў я ўпершыню зямсьціў у дзюх газэтах Віцебскай вобласці невялікі матэрыял пра бонны м. Калышкі, тады ж я неаднойчы спрабаваў адшукаць ці хаця бы ўбачыць хоць адзін асобнік калышанскіх грошай. Але мае спробы, звароты да шматлікіх вядомых і ня так вядомых баністам краіны, прывялі да аднаго выніку – усё ведаюць пра гэтыя бонны т. як некаторыя звесткі пра іх ёсць у каталёгах, але ніхто ня мае іх у калекцыі. Агульным было і тое, што ўсе лічаць калышанскія бонны свайго роду унікамі. Тагачасныя мае публікацыі пра калышанскія грошы былі далёка ня поўныя. У выніку шэрагу прычын таго часу ня ўсё можна было пісаць нэват пра бонны 50-гадовай даўнасыці, а калі і пі-

салася, то шмат што выкрэслалася. Усе што паведаміў мне пра гэтыя бонны Г. В. Васкрасенскі, ён даваўся ад асоб блізка стаячых да выдання гэтых цікавых грошай.

Калышанскія бонны «кігілкі»

У 1918 годзе скрозь яшчэ мелі ўжытак керамікі, але гэта былі даволі вялікія па намінчалу грошы, у м. Калышкі Віцебскай акругі, што далёка ад цэнтры і амаль у 25 км ад бліжэйшай чыгуначнай станцыі, адчуваўся востры недахоп дробных разьменных грашовых знакаў. Насельніцтва Калышак было пастаўлена ў бязьваходнае становішча, бо практычна нічога нельга было купіць. Тады Управа Юўрэйскай Грамады, «Кагал», меўшая ў мястэчку ўніверсальны гандаль, і вырашыла выпусціць мясцовыя разьменныя грашовыя знакі.

Назва гэтых бон паходзіць ад назвы Грамады. Кігілкі выпускаліся двойчы.

Першы выпуск даволі прыміўнага віду памемарна (10х6 см меў вартасць у 1, 2, 3, 5 і 10 рублёў. На праўным баку, акружаным сьцільняй рамкай, меўся

Колышкі Витебской губ.). Ніжэй гэтага надпісу таксама па-юўрэйску абзначыўся – дзень, месяц, год, але большасць бон ня мела даты. У самым нізе квітанцы ставіўся нумар ад рукі чар-

«кігілкі»

рускай мове) – «Квітанцыя на (пят) рублей». Зразумела, абзначэнне кошту квітанцы і намінал мяняліся. У левым ніжнім куту на кожнай боне-квітанцы стаяла круглая пачатка Грамады з асейскай тэкстам «Комитет Еврейской Общины» а ў цэнтру па гарызанталі «Колышкі. Витеб. губ.». На гэтым жа баку меліся надпісы: «ешейрейш» (председатель) і подпіс ад рукі чарнікам таксама па-юўрэйску – «Залман Ноз, мазкір» (секретарь) – «М. Райхлин» (гизбейр (казначей) Незлин». Аднак больш частка боннаў першага выпуску была выпушчана з надпісам «За казначея Выдревич».

На адваротным баку квітанцы таксама меўся надпіс на старажытна-юўрэйскай мове ў чатыры радкі: «Ваад гагкילו гонверис Колышк илах Витебск – (Праўленне Еврейской Общины,

АБ'ЯВЫ

Набуду кніжкі па гісторыі Беларусі; бонны, латэральныя квіткі, аблігацыі, чэкі, аўксылі, што абарачаліся на Беларусі; беларускія маркі і іншае. Маю абменны фонд. АДРАС: 231911 Гродзенская вобласць, Ваўкавыскі р-н, г. п. Краснасельскі, вул. Міру, д. 13. Міхась Вераціла.

x x x

Працуем над тэмай «Шэсць стагоддзяў Пагоні». Будзем удзячны за фотаздымкі з анатацыямі са значковай, паштовак, спражак, дакументаў, эксплірысаў, маек, наклеяк, кніжнай графікі, жывпісу, медалёў і г. д. Дасылаць на адрас: 220050, Менск, вул. Інэрнацыянальная, д. 11, БРПі. Марухінай Дар'і, Сінчуку Івану.

Леў КОЛОСАЎ, Калышкі – мястэчка ў Лёзненскім раёне.

«Беларускі калекцыянер» – ворган Арганізацыйнага камітэту Беларускага таварыства калекцыянераў.
Аршанская друкарня. Заказ № 904

АДРАС ДЛЯ ЛІСТАВАНЬНЯ:
211030, места Ворша,
вул. Флёрава, д. 7, кв. 16.
Сярожкіну Алесю Міхайлавічу.

Кошт 60 капеек.
Наклад 990 асобнікаў.
Нумар рыхтавалі
А. СЯРОЖКІН
і Ул. ЦЯРОХІН.
Здымкі А. ШЫНКЕВІЧА.